

Agnieszka Twaróg-Kanus

OD MYŚLENIA DO DZIAŁANIA, CZYLI O STYMULOWANIU KREATYWNOŚCI DZIECKA

Sposób organizacji procesu dydaktycznego wpływa na poziom zainteresowania przekazywanym materiałem oraz jego percepcję. Dlatego przygotowanie zajęć i ich forma są istotne w motywowaniu ucznia do pracy. Efekty są lepsze, gdy jest ukazana celowość działań, sprzyja temu system zarządzania (na przykład rodzajem myślenia lub działania) zaproponowany przez nauczyciela. Nowe koncepcje wiążą się z gotowością nauczyciela, by zacząć szukać innych, ciekawszych możliwości nawet w najbardziej tradycyjnych sytuacjach procesu dydaktyczno-wychowawczego.

Jako nauczyciele możemy stworzyć optymalne warunki atrakcyjnej przestrzeni szkolnej, wykorzystując różne metody, techniki aktywizujące, aby pomóc naszym uczniom kształtować efektywność uczenia się poprzez doskonalenie lub odkrywanie różnorodnych zdolności.

Nauczyciel jako pozytywny wzorzec, który wspiera rozwój swoich wychowanków, zachęca do działania, eksperymentuje, przekazuje wiedzę jako przyjemną, przydatną nie tylko w warunkach szkolnych, motywuje do uczenia się i współpracy. Nauczyciel-wychowawca otacza dziecko opieką, pomaga w trudnych sytuacjach, lecz także jest pochylony nad jego rozwojem, manipuluje czynnościami, zachowaniami, jakie wychowanek ma zauważyć, wdrożyć, naśladować i wykorzystać. Nauczyciel jako sprawny komentator powinien skupić się na swojej umiejętności komunikacyjnej, ponieważ spotkania z uczniami warunkują jakość i wartość rozumienia przekazanych treści, a co za tym idzie – jakość przeżyć i interpretacji dziecka. Kompetencja komunikacyjna to:

zdolność do bycia w dialogu z innymi i samym sobą, przy czym nie chodzi jedynie o umiejętności przekazywania sobie wiadomości, ale o zdolności empatycznego rozumienia i bezwarunkowej akceptacji danej osoby, zdolność krytyki jako poszukiwanie ukrytych przesłanek cudzych i własnych poglądów, przekonań i zachowań oraz postawa nakazująca przedstawiać własny punkt widzenia jako ofertę myślową, a nie jako gotową odpowiedź¹.

Nauczyciel nie może być jedynym aktywnym nadawcą, powinien inicjować sytuacje dydaktyczne, które prowokują udział w komunikowaniu się wszystkich uczestników.

O ile kompetencja językowa dana jest każdemu człowiekowi, każdy zdolny jest do wykrycia reguł gramatycznych na podstawie słyszanych wypowiedzi, a następnie stosowania ich w tworzonych tekstach, o tyle kompetencja komunikacyjna nabywana jest w interakcjach społecznych².

„Ten typ kompetencji rzutuje na powodzenie wdrażania w życie wymogów edukacyjnych społeczeństwa globalnego, społeczeństwa informacji i permanentnej edukacji”³. Lekcje muszą być ciekawe i zajmujące nie tylko dla dzieci, ale też dla nauczyciela, sedno tych spotkań polega na dostarczaniu dzieciom okazji do żywych dialogów i dyskusji. Nauczyciel, który wspiera rozwój umiejętności komunikowania się swoich uczniów, posługując się językiem otwartości, który zachęca do podejmowania interakcji nie tylko na poziomie werbalnym, inicjuje nowy kontakt z młodym człowiekiem, tworzy nową, lepszą szkolną rzeczywistość. Takie nauczanie to działanie atrakcyjne i efektywne, bowiem w tym modelu nauczyciel poszukuje, „rozwija swoją kreatywność w dziedzinie stosowanych metod, opracowuje nowe i oryginalne formy oraz środki dydaktyczne, stosuje innowacyjne podejście do nauczania”⁴. W efekcie lekcje, podczas których wielopłaszczyznowe sytuacje dydaktyczne aktywizują uczniów, stwarzają możliwość wszechstronnego wyrażania siebie poprzez odważne łączenie wiedzy, wyobraźni, aktywności werbalnej, działaniowej

¹ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003, s. 299–301.

² M. Kielar-Turska, *Dziecko i komunikacja. Jak dziecko staje się kompetentne komunikacyjnie?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1999, nr 6, s. 324.

³ I. Adamek, *Kompetencje kluczowe a swoistość kompetencji kreatywnych nauczyciela*, [w:] *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*, red. I. Adamek, J. Bałachowicz, Kraków 2014, s. 30.

⁴ K.J. Szmidt, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk, 2007, s. 98.

i twórczego myślenia, stają się ciekawsze i rozwijające poznawczo. Nauczycielowi pozwala to na sprawniejszy proces edukacji, uczniowi na zdobycie wiedzy i umiejętności, które może on wykorzystać w przyszłości. Dlatego skupienie się na motywowaniu dziecka w pracy dydaktycznej jest jej siłą napędową.

Do swoistej siły napędowej wpływającej na jakość przyswajania wiedzy można zaliczyć Building Learning Power (BLP), w polskim tłumaczeniu Rozwijanie Potencjału Uczenia się (RPU). Autor koncepcji Guy Claxton przedstawia sposób, w jaki nauczyciele mogą pomóc uczniom stać się lepszymi ludźmi w sytuacjach szkolnych i wychowawczych. Wskazuje on na fakt, iż uczniowie, którzy wierzą w swoje umiejętności, uczą się lepiej i szybciej. Bycie dobrym uczniem to nie tylko kwestia przyswojenia technik i metod aktywizujących, zaproponowanych przez nauczyciela, ale to przede wszystkim spojrzenie na człowieka, jego wartości, postawę, samoocenę, relacje interpersonalne, umiejętności⁵. Według autora

rozwijanie potencjału uczenia się oznacza prace nad czterema aspektami uczniowskiego uczenia się. Pierwszym zadaniem jest pomoc w stawianiu się bardziej wytrwałym: zdolność skoncentrowania się na uczeniu się i opierania się rozproszeniom zewnętrznym i wewnętrznym. Drugim jest pomoc w stawianiu się bardziej przedsiębiorczym zdolność korzystania z szeregu zakresu właściwych metod i strategii uczenia się. Trzecim jest budowanie umiejętności refleksji: myślenie z pożytkiem o nauce i o sobie, jako uczniu. A czwartym zadaniem jest kształtowanie ich zdolności do odwzajemnienia się: wykorzystanie relacji w sposób najbardziej produktywny, przyjemny i odpowiedzialny⁶.

Autor zakłada, że uczniowie mogą uczyć się efektywniej, a trudności to okaże do wzmocnienia ich potencjału. Nauczenie uczniów przyswajania wiedzy, zdobywania informacji i odpowiedniego ich wykorzystania musi uwzględniać wiele aspektów uczenia się, różnorodnych metod (najczęściej aktywizujących), form, stylów uczenia się, niejednokrotnie różnych rodzajów inteligencji uczącego się dziecka. Autor w artykule na temat BLP przywołał słowa profesora Steinberga, który twierdził, że „esencją inteligencji jest wiedzieć, kiedy działać szybko, a kiedy myśleć i działać wolno”⁷. Guy Claxton zwraca uwagę na

⁵ Zob. G. Claxton, *BLP – Building Learning Power. Jak pomóc młodym ludziom, aby stawali się lepszymi uczniami?*, „Nauczyciel z Klasą. Biuletyn Stowarzyszenia Nauczycieli Edukacji Początkowej” 2013, nr 1 (14), s. 10.

⁶ Ibidem, s. 11.

⁷ Ibidem.

znaczenie, wzniosłość i wartość uczenia uczniów uczenia się, „ponieważ rozwijanie tych dyspozycji, które pozwalają na osiągnięcie sukcesu w uczeniu się przez całe życie, przyrównuje się do osiągnięcia dobrego poziomu wszechstronnej sprawności uczenia się. Uwzględniają one kognitywny, strategiczny, społeczny i emocjonalny aspekt uczenia się”⁸.

Aspekt kognitywny (poznawczy) uczenia się to inaczej przedsiębiorczość i pomysłowość. Obejmuje głównie umiejętności poznawcze i dyspozycje uczenia się takie jak: sceptycyzm i dociekliwość, dokonywanie powiązań i połączeń w swoim umyśle, równoważenie rozumu i wyobraźni oraz umiejętność tworzenia sobie dobrej „niszy uczenia się” poprzez gromadzenie i czerpanie korzyści z narzędzi i środków (zasobów).

Aspekt strategiczny to refleksja nad własnym uczeniem się. Obejmuje on planowanie i przewidywanie potrzeb i przeszkód w uczeniu się, przegląd i elastyczne zmiany w swoim podejściu do uczenia się, wyciąganie wniosków z lekcji i zastosowanie ich w przyszłości, oraz uczciwą samoocenę siebie, jako ucznia.

Aspekt społeczny realizujemy poprzez wspólne uczenie się w grupach i zespołach. Obejmuje on umiejętność zarówno argumentowania swojego punktu widzenia, jak i zachowania otwartego umysłu w dyskusji; uważne słuchanie i dostrzeganie różnych stron omawianych kwestii; to także bycie zarówno członkiem zespołu, jak i liderem; oraz bycie otwartym na innych wokół, którzy mogą stać się dla nas modelem pozytywnych umiejętności i postaw (uczenie się poprzez naśladowanie i modelowanie), co opiera się w dużym stopniu na empatii i umiejętności słuchania drugiego.

Aspekt emocjonalny uczenia się to przede wszystkim wytrwałość w tym procesie, umiejętność zaangażowania się w proces uczenia się. Obejmuje on zdolność do koncentracji i przeciwstawiania się zakłóceniom, spostrzegawczość i fascynację uczeniem się, oraz tolerowanie emocjonalnych wzlotów i upadków, czyli radzenie sobie z frustracją bądź porażką w tym procesie⁹.

⁸ L. Wollman, *RPU – Rozwijanie Potencjału Uczenia się. Uczenie się przez całe życie – nowe zadania dla szkoły i nauczycieli*, „Nauczyciel z Klasą. Biuletyn Stowarzyszenia Nauczycieli Edukacji Początkowej” 2013, nr 1 (14), s. 14.

⁹ Ibidem.

Opisane aspekty wraz z ich funkcjami można próbować połączyć z praktycznym wykorzystaniem symboliki kolorowych kapeluszy myślowych Edwarda de Bono, które prowokują różne typy myślenia i mogą naprowadzić wyżej opisane dyspozycje i aspekty uczenia się na konkretne intelektualne działania, wówczas w trakcie zajęć (zainspirowanych dyskusji) każdy z uczestników odgrywa pewnego rodzaju umysłową rolę. Na przykład aspekt kognitywny można pobudzić: obiektywnym spojrzeniem na dane i informacje (biały kapelusz myślowy), nowymi pomysłami i myśleniem twórczym (zielony kapelusz myślowy) i myśleniem logiczno-pozytywnym z możliwościami i korzyściami (żółty kapelusz). Aspekt strategiczny można uruchomić myśleniem logiczno-negatywnym, oceną i ostrzeżeniem (kapelusz czarny) oraz myśleniem czerwonym, które pozwala oficjalnie zaistnieć uczuciom, przeczuciom i intuicji. Aspekt społeczny da się wzbogacić zielonym twórczym myśleniem z nowymi pomysłami i myśleniem w kolorze niebieskim, podczas którego występuje kontrolowanie procesu myślenia. Aspekt emocjonalny można zabarwić myśleniem czerwonym i niebieskim.

Komunikując się z dziećmi kolorowym kodem, ustalamy jakość, kierunek myślenia, wpływamy na ciekawość i nietuzinkowość naszych obopólnych komunikatów. Mając na uwadze dobór odpowiednich treści programowych i zakres tematyczny poszczególnych aktywności, wybieramy ten styl myślenia i działania, który najlepiej odpowiada sytuacji.

MYŚLOWE KAPELUSZE

Porządek w nabywaniu, klasyfikowaniu, weryfikowaniu wiedzy jest niezbędny do wykorzystania werbalnego i praktycznego przekazu nabytych informacji. Nasze uczenie się i myślenie w niektórych sytuacjach powodują chaos informacyjny, emocjonalny, sytuacyjny, tym samym należy spróbować rozdzielić różne rodzaje myślenia. Metoda sześciu kapeluszy polega na skupianiu się na jednym tylko rodzaju myślenia w danej chwili. Zamiast starać się robić wszystko naraz – wkładamy na głowę tylko jeden „kapelusz”. Mamy ich sześć, a każdy kolor odpowiada jednemu typowi myślenia¹⁰. Edward de Bono opisuje wartość i znaczenie poszczególnych kapeluszy.

Kapelusz biały to fakty, liczby, dane, neutralne informacje. Myślenie „białokapeluszowe” koncentruje się wyłącznie na danych, jakie mamy do

¹⁰ E. de Bono, *Naucz swoje dziecko myśleć*, przeł. M. Madaliński, Warszawa 1998, s. 69.

dyspozycji. Skupiamy uwagę na tym: Co wiemy? Jakie dane musimy zdobyć? Jakich danych nam brakuje? – dokładnie w tej formie konstruujemy pytania kierowane do dzieci. Wiemy, że wiadomości należy usystematyzować. Tłumaczymy też, że informacje mogą nam być potrzebne do wytłumaczenia jakiegoś zjawiska, żeby obrać właściwą drogę postępowania. Elementem myślenia w białym kapeluszu jest słuchanie i szukanie informacji. Jednym ze skuteczniejszych sposobów zdobywania informacji przez dzieci jest zadawanie pytań. Zwracamy tym samym uwagę na właściwą formę pytań, gdyż to też jest element myślenia.

Kapelusz czerwony odpowiada za ludzkie emocje, odczucia, przeczucia, intuicję. Zadajemy sobie pytanie, co odczuwamy w związku ze sprawą w momencie, gdy o niej myślimy? Zadaniem tego rodzaju myślenia jest umożliwić wyekspozowanie uczuć, tak aby mogły zostać włączone w proces myślenia. Uczucia mają wielką wartość. Czerwony kapelusz to „zielone światło” dla irracjonalności. Mając go na głowie, możemy wyjawić swoje odczucia, przeczucia i podszepty intuicji – po prostu dlatego, że się pojawiają, a nie dlatego, że są uzasadnione.

Kolejne kapelusze – czarny i żółty – dotyczą myślenia osądającego.

W czarnym kapeluszu zajmujemy się prawdziwością i wzajemną zgodnością zjawisk. **Kapelusz czarny** oznacza ostrożność, ocenę prawdziwości, osądzanie, sprawdzenie, weryfikację faktów. Zadajemy sobie pytania: Czy fakty są prawdziwe? Czy to będzie funkcjonować? Czy to będzie bezpieczne? Czy to będzie możliwe? Chroni on nas przed popełnianiem błędów, zajmuje nas realnością. To nie jest zły kapelusz, tylko zapobiega pomyłkom i błędom, pozwala na ulepszenie pomysłu.

Żółty kapelusz koncentruje się na zaletach, zyskach, oszczędnościach. Zastanawiamy się: Dlaczego warto to zrobić? Jakie będą korzyści? Dlaczego to się będzie opłacać? Na czym polega to udoskonalenie? W tym kolorze szukamy tylko zalet i korzystnych skutków przedsięwzięcia. Rezerwujemy jedynie optymizm. Argumentujemy, uzasadniamy trafność pomysłu i nie zapominamy o logice.

Zielony i niebieski kapelusz stanowią swoje przeciwieństwo w tym sensie, że zielony jest pełen energii i swobody w wyborze kierunku myślenia, natomiast niebieski koncentruje się na sterowaniu i nadawaniu kierunku procesowi myślenia.

Kapelusz zielony wkładamy do myślenia twórczego, to wspólne badanie możliwości, dociekanie, poszukiwanie, sugestie, propozycje, pomysły, innowacje, rozwiązania alternatywne. Myślenie twórcze to sprawianie, że coś się

dzieje, ma wówczas miejsce dokonywanie jakichś rzeczy, wywoływanie zdarzeń, to również propozycje i wnioski. Kiedy wkładamy na głowę zielony kapelusz, myślimy aktywnie, nie reaktywnie. Istnieje pięć głównych zastosowań zielonego kapelusza: rozeznanie sytuacji, propozycje i sugestie, rozwiązania alternatywne, innowacje, pomysły prowokacyjne. Tym, co charakteryzuje ten kapelusz, są działanie i energia.

Kapelusz niebieski to kontrola i sterowanie procesem myślenia. W tym kapeluszu jesteśmy dyrygentem naszych myśli. Myślimy o myśleniu, formułujemy uwagi, komentujemy to, co widzimy. Odpowiadamy na pytania: Co się dotąd wydarzyło? Co się dzieje teraz? Do czego się należy zabrać?¹¹

W praktyce szkolnej jest szereg sytuacji dydaktycznych i wychowawczych prowokujących do ciekawych zajęć z wykorzystaniem kapeluszy myślowych. Aby stworzyć dziecku optymalne warunki do rozwoju myślenia kreatywnego, należy je dobrze poznać. Poznanie dziecka, wykrycie jego zdolności i odpowiednie ich rozwijanie to trudne zadania, gdyż nie ma efektywnego nauczania bez aktywnego udziału dziecka w zajęciach. Współpraca w tworzeniu nowej, lepszej jakości na miarę możliwości uczestników procesu dydaktycznego stanowi swoistą synergię, współdziałanie w nauczaniu–uczeniu się.

Trzeba dać uczniom czas na myślenie w szkole, a nie tylko na przyswajanie wciąż nowej wiedzy. Bez myślenia nie będzie ona w pełni zrozumiała. Myślenie prowokuje do zadawania pytań o poznawaną wiedzę, co sprzyja lepszemu jej zrozumieniu i włączeniu do istniejących struktur zdobytej wcześniej wiedzy¹².

Na początku szkolnej przygody (klasa pierwsza) wdrażanie odpowiednich komunikatów, zadawanie określonych pytań, inicjowanie sytuacji problemowych powinny odbywać się spokojnie, z naciskiem na jakość kierowania myśleniem i działaniem. Dopiero w późniejszym czasie (klasa druga) można wdrożyć kolorową symbolikę, wtedy myślowe kapelusze i działaniowe buty zajmują integralne miejsce klasowej dekoracji, pełniąc funkcję środków dydaktycznych. Ostatni etap (klasa trzecia) to komunikacja niewerbalna, kiedy wszyscy wiemy, na jakie myślenie i działanie mamy się przeprogramować.

¹¹ Ibidem, s. 70, zob. też: idem, *Dziecko w szkole kreatywnego myślenia*, przeł. M. Witkowska, Gliwice 2010, s. 88.

¹² L. Wollman, *Rozwijanie potencjału uczenia się jako kluczowe zadanie nauczyciela XXI wieku*, [w:] *Nauczyciel wobec wyzwań współczesności – dylematy, poszukiwania, inspiracje*, red. E. Kochanowska, J. Skibska, Bielsko-Biała 2013, s. 105.

Kolorowe lekcje wymagają od nauczyciela mądrego zestawienia kolejności „wkładania myśli”. Nie zawsze sytuacja sprzyja wszystkim kolorom, czasami trzeba zatrzymać się dłużej na konkretnym zagadnieniu i poznać jego wszystkie aspekty. Kapelusze to narzędzia służące do sterowania i nakierowywania uwagi dzieci. Warto wdrożyć porządek myślowy w głowach naszych uczniów, oplota się odejść od schematu nauczyciela kierownika lekcji na rzecz aktywnych uczestników zajęć. „Zatem podstawowym zadaniem nauczyciela jest uświadomienie uczniom celu ich działań wraz z umotywowaniem potrzeby jego osiągnięcia”¹³. Uczeń będzie aktywny, gdy cel jest dla niego bliski, wyraźny, kiedy uwzględnia się jego potrzeby i zainteresowania. Oprócz tego ważne jest, aby dziecko brało udział w planowaniu i podejmowaniu decyzji. Odczuwa ono przez to satysfakcję, ma poczucie własnej wartości, dostrzega się jego wkład pracy, kiedy ma ono możliwość zrealizowania własnych pomysłów. Źródłem aktywności ucznia są odczuwane przez niego potrzeby. Poprzez aktywność własną uczeń zaspokaja potrzeby: bezpieczeństwa, działania, uczucia, komunikowania się i realizuje wynikające z nich cele¹⁴.

Wykorzystując kolorowe myślenie w pracy z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym, należy tak dostosowywać zajęcia, aby każdy z naszych podopiecznych posiadał cechy „wspaniałej ósemki”. G. Claxton określa osiem cech efektywnych uczniów – są oni zaciekawieni, mają odwagę, lubią odkrywać, eksperymentować, posiadają wyobraźnię, są dobrzy w myśleniu, towarzyscy, prospołeczni i refleksyjni¹⁵. W grupie jest siła, potencjał i twórczy umysł. W trakcie pracy zespołowej nauczyciel może prosić dzieci o włożenie, zamianę, ściągnięcie kapelusza – to daje różne możliwości podejścia do zagadnienia i rozwiązania problemu. Podczas organizowania zajęć tym sposobem obserwujemy zdyscyplinowane myślenie, rozważę komunikowania, ponieważ steruję myśleniem moich uczniów, skupiam ich uwagę na konkretnych zagadnieniach, kieruję na konkretny typ myślenia, w informacji zwrotnej otrzymuję różne argumenty w zależności od sposobu podejścia do tematu.

Samodzielność dziecka w myśleniu i działaniu sprzyja poczuciu wzrastania odpowiedzialności za siebie i własny rozwój. Dzięki temu dziecko potrafi korzystać z własnych wewnętrznych zasobów intelektualnych oraz

¹³ K. Rau, E. Ziętkiewicz, *Jak aktywizować uczniów. „Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*, Poznań 2000, s. 19.

¹⁴ Ibidem, s. 20.

¹⁵ L. Wollman, *RPU – Rozwijanie Potencjału Ucznia się*, s. 14.

zewnątrznych – tkwiących w innych osobach. Nie tylko wie, co robi, ale działa w pełnym zrozumieniu i poczuciu kontroli nad tym, co robi. Przestaje być przedmiotem manipulacji, bo zyskuje kompetencje jednostki emancypacyjnie zorientowanej. Jest twórcze, pomysłowe, refleksyjne wobec siebie i innych, gotowe do działania, jest „ja” krytycznym i myślącym, nastawionym na zmianę¹⁶.

PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA KOLOROWYCH KAPELUSZY MYŚLOWYCH W SYTUACJACH DYDAKTYCZNYCH

Aktywność polonistyczna – biały kapelusz można wykorzystać, poruszając się w tematykach: *komunikuję się z innymi ludźmi; analizuję i interpretuję teksty kultury*, w których zakresie dziecko jest aktywnym uczestnikiem rozmów inspirowanych literaturą, tematami życia rodzinnego, szkolnego, opowiada i tworzy historyjki obrazkowe, wypowiada się na podany temat, budując zdania wyrażające określoną intencję, porównuje, dostrzega różnice i podobieństwa, klasyfikuje, analizuje, wnioskuje i uogólnia na podstawie dokonanych obserwacji, wcześniej zdobytej wiedzy. Kapelusz niebieski wykorzystujemy w sytuacji, gdy akcentujemy jakość pracy dziecka w zakresach tematycznych *już czytam i piszę, tworzymy wypowiedzi*. Jako koordynatorzy umiejętności czytania, pisania i myślenia zwracamy uwagę na jakość wypowiedzi w różnych formach, takich jak opowiadanie, życzenie, zaproszenie. Dziecko jako swoisty przewodniczący uczestniczy w rozmowach, podczas których np. prezentuje własne zdanie, dba o kulturę słowa, stosuje formuły grzecznościowe.

Aktywność matematyczna – zakładamy białe kapelusze, gdy realizujemy tematykę w zakresie *kształcenia czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki* oraz kierujemy uwagę podczas *czynności wykorzystywanych w liczeniu i sprawności rachunkowej i czynności wykorzystywanych w codziennych czynnościach matematycznych*, wyjątkiem jest założenie kapelusza niebieskiego podczas samodzielnego tworzenia przez dzieci zadań z treścią.

Edukacja muzyczna – rozwija percepcję słuchową, aktywną postawę twórczą, sferę emocjonalną i wrażliwość estetyczną. Jesteśmy w tej aktywności nastawieni na odbiór i tworzenie muzyki. Werbalne wyrażenie swych

¹⁶ I. Adamek, *Jakość edukacji dziecka/ucznia – nauczyciele jako „przewodnicy w uczeniu się”*, [w:] *Pomiędzy dwiema edukacjami*, t. 1, *Nauczyciel wczesnej edukacji wobec czasu zmiany*, red. I. Adamek, B. Olszewska, Łódź 2014, s. 22–23.

doznań można nacechować, prowokując myślenie emocjonalne – czerwone, natomiast zielone myślenie można „założyć” przy tworzeniu swojego akompaniamentu, ilustracji dźwiękowych do tekstów i obrazów oraz podczas improwizacji ruchowych do muzyki. Kapelusz biały natomiast wykorzystujemy w improwizacji głosem i na instrumentach (dzwonki, flet) według ustalonych zasad w trakcie wykonywania prostych utworów oraz interpretacji zgodnie z ich rodzajem i funkcją.

Edukacja plastyczna – umożliwia dostrzeżenie, przeżywanie piękną tkwiącego w naturze i wyrażanie przeżyć za pomocą dostępnych technik plastycznych dzięki *ekspresji przez sztukę*, podejmowaniu działalności twórczej, postęgowaniu się środkami wyrazu plastycznego, takimi jak kształt, barwa, faktura, w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni (przez zastosowanie określonych materiałów, narzędzi i technik plastycznych) – w takim działaniu zdecydowanie wykorzystujemy kapelusz zielony i czerwony. *Wyrażanie własnych myśli i uczuć w różnorodnych formach plastycznych*, np. wykonanie pracy plastycznej na podstawie własnych przeżyć, utworów literackich i muzycznych, podejmowanie prób uwzględniania w pracach proporcji, wielkości i perspektywy – to oprócz kapelusza zielonego, czerwonego również kapelusz niebieski.

Zajęcia techniczne – jest to forma kontaktu dziecka ze światem współczesnej techniki, w ramach którego dziecko podejmuje konkretne działania techniczne, nabywa związane z nimi umiejętności – to wykorzystanie myślenia czarnego. Zgodnie z nim dziecko dba o bezpieczeństwo swoje i innych dzieci, zna zagrożenia wynikające z niewłaściwego używania sprzętów, urządzeń, ostrożnie się z nimi obchodzi. Uczeń wkłada jednak na głowę kapelusz żółty podczas majsterkowania, tworząc np. wiatraczki, makiety. Białe myślenie jest potrzebne, gdy rozpoznaje on środki transportu, urządzenia wytwórcze, informatyczne, orientuje się w rodzajach budowli. Żółty kapelusz określa wartość urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych, ekonomicznych, estetycznych. W ramach myślenia zielonego dziecko proponuje własne pomysły rozwiązań technicznych: planuje kolejne czynności, wykorzystuje odpowiednie materiały oraz narzędzia. Zajęcia techniczne to również doskonała okazja do włożenia działaniowych butów.

Edukacja przyrodnicza – stwarza możliwość poznania środowiska dziecka, które je otacza. Nadrzędną wartością pedagogiczną tej edukacji jest umiejętność obserwacji faktów, zjawisk przyrodniczych i społecznych. Zdecydowanie zwracając uwagę dzieci na białe myślenie, ukierunkowujemy je na tematykę *rozumienia i poszanowania świata roślin i zwierząt, rozumienia*

warunków atmosferycznych, życia w zgodzie z ekologią. Kapelusze niebieski zakładamy w sytuacji *dbałości o swoje zdrowie* (dieta, profilaktyka zdrowotna), a czarny w odniesieniu do treści programowej, jaką jest *konieczność ochrony przyrody* (uzasadnienie konieczności ochrony w swoim środowisku, wpływ przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin)¹⁷.

Aktywność społeczna – dąży do zgodnego współdziałania z rówieśnikami, w którym ważne jest wsparcie w sytuacjach trudnych (kłótnie, bójkki). W takich wypadkach podchodzimy do sytuacji zadaniowej z różnych stron myślowych, przez co rozwiązywanie konfliktów jest szybsze, ciekawsze i angażuje wszystkich uczestników interakcji, którzy rozważają alternatywne strategie i możliwości – uczą się być osobami dociekliwymi i samoświadomymi czynów własnych i swoich kolegów.

PRZYKŁADY SYTUACJI SZKOLNYCH Z WYKORZYSTANIEM SZEŚCIU PAR BUTÓW, CZYLI SZEŚCIU SPOSOBÓW DZIAŁANIA

„Często zakładamy, że podejmowanie działania jest łatwe i oczywiste, że myślenie przeciera szlaki i wskazuje drogę, natomiast działanie jest tylko spacerem po tej drodze”¹⁸. Idea sześciu par butów ma pomóc w doskonaleniu zdolności do podejmowania działania, jak i wykorzystania tych zdolności w praktyce. Edward de Bono zakłada, że dzieląc działanie na sześć różnych trybów, idea sześciu par butów wyznacza owemu działaniu kierunek¹⁹. Wykonując pewne zadania, wybieramy styl działania, który najlepiej odpowiada potrzebom sytuacji. Kapelusze to rodzaj fantazji, natomiast działanie ma wymiar praktyczny, buty sugerują działanie. Buty i działanie mają nas doprowadzić do celu. Autor każdej parze przypisał inny kolor i inny sposób postępowania. Dwa buty w parze zapewniają większą elastyczność; sześć par butów umożliwia zestawienie wielu kombinacji, nie ma potrzeby uczenia się wszystkich, wystarczy zapamiętać sześć rodzajów działania i można je łączyć w zależności od potrzeb. Wyobrażenie sobie zarówno koloru, jak i fasonu butów jest ważnym elementem procesu uczenia się. Poniższe zestawienie opisuje różne kolory i kształty butów służących do działania:

¹⁷ Przykłady treści programowych zaczerpnięto z: E. Stolarczyk, *Gra w kolory. Program Nauczania Edukacji Wczesnoszkolnej*, Warszawa 2010, s. 19–32.

¹⁸ E. de Bono, *Sześć butów, czyli sześć sposobów działania*, przeł. M. Petterson, Warszawa 1991, s. 5.

¹⁹ Zob. ibidem, s. 19–123.

Granatowe buty marynarskie: są odpowiedzialne za rutynę i formalne działanie, granat to kolor wielu mundurów, kojarzy się ze sztywną etykietą. Rutyna jest konieczna, by zapewnić bezpieczeństwo i uniknąć błędów. Działania rutynowe to zbiór sposobów najlepszego postępowania. Wszelkie szkolne spacery, wycieczki, eksperymenty, doświadczenia są przeprowadzane zasadami bezpieczeństwa, by uniknąć nieprzewidzianych wypadków. Werbalny przekaz zasad, na przykład bezpiecznego przechodzenia przez jezdnię, chodzenia w parach po odpowiedniej stronie ulicy, jest konieczny, tak samo niezbędne jest przypomnienie o zachowaniu bezpiecznej odległości od przedmiotu doświadczenia, eksperymentu. Zamiast ciągłego powtarzania zasad ciekawsze jest hasło: w „granatowych butach” idziemy na wycieczkę, następnie wszelkie zasady bezpieczeństwa są przedstawiane i przypomniane przez uczestników klasowego przedsięwzięcia.

Szare tenisówki: to poszukiwanie, dochodzenie i gromadzenie dowodów, celem działania jest zgromadzenie informacji. Osoba w szarych tenisówkach skrada się, słucha, poszukuje. Ten tryb postępowania jest niezobowiązujący, wyluzowany i spokojny. Prowadzimy poszukiwania, ale nie wiemy, co znajdziemy, rezultat tych poszukiwań pozwoli określić następny krok. W szarych tenisówkach bawimy się w podchody, zamieniamy się w reporterów przyrody, detektywów podążających śladami Detektywa Pozytywki, gromadzimy informacje, biorąc czynny udział w metodzie projektu.

Brażowe półbuty: brąz to kolor praktyczny, kojarzy się z ziemią, te buty związane są z działaniem praktycznym i pragmatycznym, robimy to, co ma sens. Pragmatyzm nie oznacza postępowania odrzucającego reguły, oznacza pożyteczne zastosowanie zasad. To prostota, praktyczność i skuteczność. Działając w brązowych butach, obserwujemy i wykorzystujemy swoje obserwacje w praktyce. Wszelkie klasowe hodowle roślin, prace w szkolnym ogródku, akcje na rzecz ochrony środowiska, zajęcia techniczne to czas na włożenie brązowych półbutów.

Pomarańczowe kalosze: pomarańcz kojarzy się z niebezpieczeństwem, wybuchami, ostrzeżeniem. Priorytetem działania w sytuacji krytycznej jest zapewnienie bezpieczeństwa. Przeprowadzanie działania w tych butach wymaga kontroli, zdecydowania, wspólnej strategii. Wszyscy powinni współpracować jak w strażackiej drużynie. Każdy musi wiedzieć, co należy robić i co kto ma robić. Trzeba przemyśleć bieg wydarzeń. Krytyczne sytuacje w klasie, negatywne intencje, agresja słowna i fizyczna, bójki, kłótnie – takie przypadki wymagają oceny sytuacji, zagrożeń i kierunku biegu wydarzeń. Jasno określone priorytety, czyli usuwanie, opanowywanie lub minimalizowanie zagrożenia na przyszłość – to może być odpowiednia propozycja dla dramy.

Różowe pantofle: różowy to kolor delikatny, działanie w różowych pantoflach sugeruje troskę, współczucie, respekt dla ludzkich uczuć i wrażliwość. To udzielanie wsparcia słowem, czynem, pracą. Sformułowanie „wykorzystaj działanie w różowych pantoflach” ma większą moc niż „bądź tolerancyjny, opiekuńczy, okaż współczucie”. Przykładem działania w różowych pantoflach jest udział w akcjach charytatywnych, wspólne pisanie listu do chorego dziecka z Marzyckińskiej Poczty, zorganizowanie przedstawienia dla chorych dzieci, osób starszych, samotnych, zapisanie się do psiej adopcji, zorganizowanie zbiórki na rzecz schronisk, zbieranie nakrętek itp., bo priorytetem jest okazywanie ludziom troski, tak po prostu, bezinteresownie...

Purpurowe oficerki: purpura kojarzy się ze sprawowaniem władzy. Działanie oznacza odgrywanie roli wyznaczonej przez zajmowane stanowisko, czyli ktoś nie działa we własnym imieniu, ale odgrywa oficjalną rolę. Człowiek nie gra: gra rolę. W zakresie działań wyznaczonych przez rolę jest miejsce dla inicjatywy. Rola jest ważniejsza niż osoba, ponieważ została określona jako zabawa, np. tematyczna. Wkładamy oficerki podczas okazjonalnych przedstawień teatralnych, uroczystości szkolnych.

KONKLUZJA

„Świat pełen jest geniuszy i genialnych pomysłów, które zalegają głowy i szuflady twórców. Tylko nieliczne pomysły znajdują urzeczywistnienie”²⁰. W eksplorowaniu otaczającej rzeczywistości dziecko pokonuje bariery stojące na drodze do poznania tego, co stanowi cel jego działania. Poznawaniu towarzyszą sensy i znaczenia ukryte w doświadczanej przestrzeni, dziecko naznacza świat swoją obecnością, szukając w nim swojego miejsca. Tę naturalną ciekawość należy wspierać, stymulować, trzeba stworzyć odpowiednie warunki, by „otworzyć szuflady”, a tym samym pomóc uwolnić pomysły, bowiem, „w odpowiednich do tego warunkach dzieci przejawiają wiele oryginalnych zachowań, które być może nie noszą znamion wielkości, ale zawsze stanowią przesłankę rozwoju”²¹. Rozwoju osobowości, myśli, wyobraźni, uwagi, działania podczas realizacji szkolnego programu edukacyjnego. Warto wykorzystać dziecięcy zapał, bo myślenie sprawia przyjemność nie tylko w działaniu.

²⁰ K.J. Szmidt, *Elementarz twórczego życia*, Warszawa 1994, s. 134.

²¹ Idem, *Pedagogika twórczości*, s. 175.

BIBLIOGRAFIA

- Adamek I., *Jakość edukacji dziecka/ucznia – nauczyciele jako „przewodnicy w uczeniu się”*, [w:] *Pomiędzy dwiema edukacjami*, t. 1, *Nauczyciel wczesnej edukacji wobec czasu zmiany*, red. I. Adamek, B. Olszewska, Łódź 2014.
- Adamek I., *Kompetencje kluczowe a swoistość kompetencji kreatywnych nauczyciela*, [w:] *Kompetencje kreatywne nauczyciela wczesnej edukacji dziecka*, red. I. Adamek, J. Bałachowicz, Kraków 2014.
- Claxton G., *BLP – Building Learning Power. Jak pomóc młodym ludziom, aby stawali się lepszymi uczniami?*, „Nauczyciel z Klasą. Biuletyn Stowarzyszenia Nauczycieli Edukacji Początkowej” 2013, nr 1 (14).
- Bono E. de, *Dziecko w szkole kreatywnego myślenia*, przeł. M. Witkowska, Gliwice 2010.
- Bono E. de, *Naucz swoje dziecko myśleć*, przeł. M. Madaliński, Warszawa 1998.
- Bono E. de, *Sześć butów, czyli sześć sposobów działania*, przeł. M. Petterson, Warszawa 1991.
- Kielar-Turska M., *Dziecko i komunikacja. Jak dziecko staje się kompetentne komunikacyjnie?*, „Wychowanie w Przedszkolu” 1999, nr 6.
- Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, t. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Warszawa 2003.
- Rau K., Ziętkiewicz E., *Jak aktywizować uczniów. „Burza mózgow” i inne techniki w edukacji*, Poznań 2000.
- Stolarczyk E., *Gra w kolory. Program Nauczania Edukacji Wczesnoszkolnej*, Warszawa 2010.
- Szmidt K.J., *Elementarz twórczego życia*, Warszawa 1994.
- Szmidt K.J., *Pedagogika twórczości*, Gdańsk 2007.
- Wollman L., *Rozwijanie potencjału uczenia się jako kluczowe zadanie nauczyciela XXI wieku*, [w:] *Nauczyciel wobec wyzwań współczesności – dylematy, poszukiwania, inspiracje*, red. E. Kochanowska, J. Skibska, Bielsko-Biała 2013.
- Wollman L., *RPU – Rozwijanie Potencjału Uczenia się. Uczenie się przez całe życie – nowe zadania dla szkoły i nauczycieli*, „Nauczyciel z Klasą. Biuletyn Stowarzyszenia Nauczycieli Edukacji Początkowej” 2013, nr 1 (14).

OD MYŚLENIA DO DZIAŁANIA, CZYLI O STYMULOWANIU KREATYWNOŚCI DZIECKA

Streszczenie: Kapelusze jako metafora dla sposobów myślenia, buty – dla różnorodności działania to sygnały do wykorzystania pamięci, uwagi, trafnych decyzji i dobrych wyborów. Dobrze jest zamienić suche fakty, myślenie schematami i rutynę na rzecz zastosowania opisanych powyżej koncepcji. Ciekawiej

jest wdrożyć zachowania i nawyki sprzyjające myśleniu, odważnie komunikować swoim uczniom praktyczne umiejętności rozwiązywania problemów dydaktycznych i wychowawczych za pomocą kolorowych myśli i działań. Jest sporo bodźców dydaktycznych i wychowawczych w szkolnej rzeczywistości pomagających zaktywizować uczniów i uatrakcyjnić proces edukacyjny.

Słowa kluczowe: kompetencja komunikacyjna, kreatywne myślenie i działanie, aspekty uczenia się

FROM THOUGHT TO ACTION WHILE STIMULATING CREATIVITY OF A CHILD

Summary: Hat as a metaphor of thinking, boots – representing diversity of action, presented to signal the use of memory, attention as well as making good decisions and choices. It is good to turn dry facts, thinking patterns and routines into the use of the above concepts. It is more interesting to implement different behaviors and habits stimulating thinking as well as presenting to our students practical problem-solving skills while teaching and educating them with the use of colorful thoughts and actions. There is a vast number of educational stimuli in the school reality that could be used for activating students and making the educational process more attractive.

Keywords: communicative competence, creative thinking and action, aspects of learning